

УДК 339.9.01+327.7/.8

МІЖНАРОДНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ПОРЯДОК: ПОЛІТИЧНИЙ КОНТЕКСТ

Кирило Кулаковський

*Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана,
проспект Перемоги, 54/1, м. Київ, Україна, 03680, тел. +380950101745,
e-mail: k.kulakovskiy@gmail.com*

Стаття присвячена дослідженню міжнародного економічного порядку та його взаємозв'язку із глобальною політикою. Економіка та політика, особливо на глобальному рівні, перебувають у єдності між собою, а явища і процеси в одній із даних двох сфер швидко знаходять віддзеркалення в іншій, тож взаємодія даних двох сфер потребує перманентного і глибокого дослідження. Визначено, що основними полюсами впливу виступають США, ЄС, Росія та Китай. З'ясовано, що США утримують глобальне лідерство в економічній, політичній, технологічній, військовій та культурній сферах. За силою впливу на глобальний простір найближче до США знаходиться ЄС, який виступає ключовим союзником США. Акцентовано увагу на особливостях стратегій та інтересів системоформуючих держав ЄС – Німеччини, Франції, Великої Британії та Італії. З'ясовано, що Росія та Китай мають інтерес до посилення власного впливу, а також мають одночасно спільні позиції для кооперації і протилежні для конфронтації. У даному дослідженні застосовані методи аналізу інформації та її синтезу, індуктивні та дедуктивні підходи, виявлення логічних взаємозв'язків, узагальнення.

Ключові слова: міжнародний економічний порядок; міжнародний порядок; глобальний порядок; світовий порядок; геоекономіка; геополітика; глобальна економіка; глобальна політика; глобальне лідерство.

Постановка проблеми. Функціонування глобальної економічної системи, в якій складовими елементами виступають національні економіки, їх суб'єкти та взаємозв'язки між ними, характеризується певними закономірностями та порядком. Міжнародний економічний порядок відображає особливості кооперації та співіснування гравців на глобальній економічній та пов'язаній із нею політичній аренах. Для сучасної світової економіки притаманні наступні параметри: глобальність процесів – коли процеси, які виникають в одній національній економіці, можуть дублюватись та поширюватись в інших економіках; інтенсифікація процесів та зростаюча взаємозалежність між всіма учасниками міжнародних економічних відносин, що зумовлено міжнародним поділом праці, міжнародною спеціалізацією на виробництві тих чи інших категорій послуг і товарів окремих країн та їх формальних або неформальних об'єднань; поглиблення диспропорцій у розподілі між державами економічної, а також пов'язаної із нею політичної значущості і впливовості на глобальні процеси; дуалістичність економічних процесів – економічні явища та процеси, які мають місце в сучасній міжнародній економіці, повсякчас можуть бути антагоністичними за своєю сутністю і наслідками, адже нерідко кризові явища

можуть призвести до нових можливостей у майбутньому, в той час як економічна стабільність на певному проміжку часу може потенційно змінитись на рецесію через циклічність економіки або зміни зовнішньої по відношенню до суб'єкта кон'юнктури; багатозаровість та складність глобального середовища – економічні і соціальні процеси та явища як національного, так і глобального масштабу, все більше корелюють і взаємопов'язуються із політичними процесами, і саме політичний фактор мультиплікує і значно посилює у проявах вищезазначені характеристики глобальної економіки через внутрішню складність і недостатню прогнозованість глобальної політичної системи, а також через багатовекторність та суперечливість стратегій політичних гравців глобального рівня. Таким чином, взаємозв'язок політики та економіки, як динамічний і постійно еволюціонуючий процес, потребує поглибленого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці міжнародного порядку у сфері економіки, політики, а також іншим питанням зі сфери геоekonomіки та геополітики присвятили свої дослідження З. Бжезінський, С. Гантінгтон, А. Поручник, Д. Лук'яненко, Я. Столярчук, В. Смолянук, Л. Бялашевич, М. Дністрянський, С. Ларрабе, Дж. Егню, А. Светлов, О. Хімяк, К. Петренко, О. Коломієць та інші.

Постановка завдання. Поняття геополітика, геоekonomіка, так само як і самі політична та економічна сфери, існують у тісній єдності та узгодженості. Інструментарій однієї зі сфер може бути використаним і використовується задля досягнення цілей та завдань іншої сфери. Однак можна зробити припущення, що за поміркованого та суто прагматичного підходу економічні інтереси держави переважають над політичними, в той час як політичні покликані сприяти забезпеченню економічних. Якщо абстрагуватись від другорядних завдань, які ставить собі і має виконувати держава, то перманентною і ключовою метою діяльності держави виступає забезпечення економічного добробуту (за відсутності якого в короткостроковій і середньостроковій перспективах є загроза правлячій еліті, а в довгостроковій частково під загрозою державний суверенітет), а також забезпечення сталого розвитку економіки та її конкурентоспроможності. Політичну діяльність на міжнародному рівні також можна дещо спростити до двох основних векторів: вектор підтримки економічних цілей і завдань (застосовуються політичні важелі задля підтримки зовнішньої та внутрішньої економічної діяльності держави), а також вектор «державної автентичності» (забезпечення культурної та історичної національної спадщини). В даному дослідженні увагу буде зосереджено переважно на взаємодії зовнішньої політичної та зовнішньої економічної діяльності ключових держав-гравців, які детермінують міжнародний економічний порядок, а також висвітлено їх основні стратегічні економічні цілі та певні політичні національні пріоритети.

Виклад основного матеріалу дослідження. Можна стверджувати, що основними гравцями, які фактично визначають вектор розвитку глобальної економіки та міжнародний економічний порядок, на сучасному етапі

виступають: США та Європейський Союз, які в глобальному, економічному, ідеологічному і стратегічному контекстах є союзниками між собою і прагнуть зберегти своє глобальне лідерство; Росія, яка прагне перебудови світопорядку, послаблення позицій Заходу і збільшення своєї ролі, діючи переважно агресивними методами; Китай, який бачить своїм союзником Росію, але прагне в довгостроковій перспективі її послабити і отримати контроль над її ресурсами і територіями, при цьому потіснивши позиції ЄС та США і намагаючись стати наддержавою.

Однак на розвиток світового господарства впливають всі країни ядра глобальної економічної системи, а це найбільш розвинені держави Великої сімки – США, Німеччина, Франція, Великобританія, Італія, Канада, Японія, на яких припадає близько 10 % населення світу, 45 % світового ВВП і 43 % глобального експорту товарів і послуг. Окрім того, вони займають ключову роль у світовій політиці та економіці, відрізняються високим рівнем продуктивності праці, демократичною системою організації влади і, відповідно, розвинутим громадянським суспільством, його широкими правами і свободами [4, с. 31]. Разом з тим, пропонується зосередити дослідження на діяльності саме США, ЄС, Росії і Китаю, політично-економічний вплив яких (на відміну від окремо взятих, наприклад, Канади і Японії) носить глобальний, а не регіональний характер.

Розглядаючи вплив США на світопорядок, слід зазначити, що так як теперішній міжнародний порядок почав формуватись по завершенню Другої світової війни, то США, які серед союзників зазнали не тільки відносно менших збитків від наслідків такої війни, але й економічно суттєво збагатились, мали найбільші можливості започаткувати вигідний для себе глобальний порядок. Наявність значних фінансових ресурсів і державних резервів, найбільш розвинутих наукової, політичної та військової сфер сприяла утвердженню порядку, в якому США займають провідне місце. Ключові міжнародні організації, які були створені при безпосередній активній участі США, разом із поширенням демократичних принципів і свобод, допомагали утвердженню глобального лідерства США. У період після Другої світової війни, під час «холодної війни» між США та СРСР, територія Європи виступала свого роду «полем битви» ідеологій та моделей економіки – капіталізму та соціалізму, ринкової та планової економіки, демократії та диктатури. Для США було вкрай важливо не допустити експансії СРСР, тож вони активно підтримували відбудову європейських держав, тим самим залучаючи їх до свого «поля гри», на якому поширені принципи демократії, права, конкуренції; також США активно нарощували економічну співпрацю із Європою, тим самим інтенсифікуючи взаємовідносини в економічній та політичній сферах. Дана підтримка дозволила країнам західної Європи збільшити свій економічний, політичний та військовий потенціали, тим самим ставши союзниками США в геополітичній сфері, в той час як СРСР протиставляв себе розвинутому світу, отримавши собі сателітів у вигляді країн Варшавського договору, однак дане об'єднання не виявилось життєздатним.

У будь-якій системі, яка складається з суб'єктів та взаємозв'язків між ними, має існувати певний порядок, певний механізм, в якому є керуючий центр. У глобальній політико-економічній системі центром, який створив сучасні параметри міжнародного економічного, а разом із ним – і політичного порядку, виступають США. Потім до глобального «політико-економічного ядра» долучився ЄС. Існує критика на адресу США з приводу того, що вони позиціонуються, і фактично, виступають (разом з ЄС), глобальними лідерами. Дана критика поширюється, переважно, Росією та її сателітами. Так як глобальний економічний та політичний простір є системою із власним порядком, в даній системі має бути лідер. Говорячи про глобальне лідерство США, З. Бжезінський стверджує, що «лідерство Америки є необхідним, якщо під таким лідерством мається на увазі не диктат, а стимулювання. Саме таке лідерство Америки може бути каталізатором певних дій, і такі дії не будуть вказуватись саме Сполученими Штатами, а такі дії будуть визначатись глобальним суспільством, стейкхолдерами глобальної системи» [12, с. 33].

Окрім того, варто погодитись із твердженням С. Гантінгтона, що «світ без верховенства США став би місцем більшої жорстокості та безладу і меншої демократії та економічного зростання, ніж той світ, де Сполучені Штати і далі матимуть більший від будь-якої іншої країни вплив на формування глобальних справ. Тривала міжнародна першість Сполучених Штатів є вирішальною для добробуту і безпеки американців та для майбутнього свободи, демократії, відкритої економіки і міжнародного ладу в світі» [14].

Можна погодитись із думкою, що культурне домінування США важко оцінити за своєю силою. Масова культура Америки, а також стиль, який вона пропагує, набули глобального масштабу, і навіть в Інтернеті панує англійська мова. Крім того, Америка виступає науковим центром для тих, хто прагне вдосконалити свою освіту [1, с. 25]. «Принадність і вплив демократичної американської політичної системи супроводжуються, до того ж, щораз більшою привабливістю американської економічної моделі підприємництва, яка ставить наголос на глобальну вільну торгівлю та безперешкодну конкуренцію» [1, с. 26].

Домінування США, окрім вищезазначеного, підкріплюється складною архітектурою глобального простору, що був створений за прямої участі в його становленні Сполучених Штатів, і який має в своєму складі складний механізм з інституцій, зорієнтованих на певним чином приховування диспропорцій у розподілі глобального впливу і влади. Дані інституції виступають регуляторами глобальної економічної, політичної та військової сфер. Як переконаний З. Бжезінський, «Америка займає верховну позицію у чотирьох вирішальних сферах глобальної влади: у військовій – не має рівних у глобальному проникненні; в економічній – залишається основним локомотивом глобального зростання; в технологічній – утримує всеосяжне лідерство у вирішальній сфері інновацій; і в культурній – попри певну грубуватість вона має велетенську привабливість, особливо для молоді світу; всі вони дають Сполученим Штатам політичну владу, з якою не позмагається жодна інша держава. Саме поєднання

цих чотирьох сфер робить Америку єдиною всеохопною глобальною надвладдою» [1, с. 24].

У підтримку думки про те, що США виступають глобальною світоформуючою силою, можна сказати, що на період «холодної війни» США виступали свого роду центром в об'єднанні країн, які мали на меті перешкоджати експансії СРСР, і таке об'єднання мало різні назви – «Вільний Світ», «Захід», або «Сюзники» [13, с. 157].

Глобальними економічними цілями США Я. Столярчук та А. Светлов вважають «утримання світового економічного лідерства на основі посилення свого впливу на моделі економічного розвитку менш розвинутих країн; утримання провідних позицій на світових ринках послуг, технологій і капіталу; збільшення частки країни у світовому товарному експорті» [8, с. 37]. Дані національні економічні інтереси досягаються завдяки домінуючій позиції США в міжнародних організаціях, що займаються регулюванням глобальної економіки, а також завдяки ефективним механізмам зовнішньоекономічної дипломатії та інтеграційній політиці на території латиноамериканського регіону [8, с. 37].

Окрім того, до національних інтересів США, які тісно пов'язані і з економічною, і з політичною сферами, слід віднести подальше збереження глобального лідерства США в економічній, політичній, військовій, технологічній і культурній сферах, зміцнення НАТО, сприяння розвитку демократії у світі та глобальної ринкової економіки, активна участь у розв'язанні глобальних проблем та убезпечення світу, а також боротьба із глобальним тероризмом.

Європейський Союз виступає другою після Сполучених Штатів глобальною силою. Говорячи про геоекономічний та геополітичний вплив ЄС на сучасний світопорядок, слід, перш за все, згадати військово-політичний союз НАТО, який є достатньо ефективним інструментом кооперації по лінії США–ЄС. Сутність зовнішніх геополітичних (та до певної міри геоекономічних) стратегій даної організації слугує поєднанням двох ключових складових: стратегій та інтересів США, і стратегій та інтересів Європейського Союзу, причому тут слід зазначити, що особливість зовнішньої стратегії ЄС полягає у постійній необхідності пошуку консолідованості позицій та стратегій держав, що формують ЄС. Така особливість зумовлена тим, що кожна країна-член ЄС прагне відстоювати свої власні національні інтереси у сфері зовнішньої економіки та політики. Кожна національна економіка в ЄС має своє індивідуальне портфоліо країн-контрагентів у сфері економіки, які розташовані поза межами ЄС, тож консолідовані рішення, які приймає ЄС, мають забезпечувати максимальне врахування національних економічних інтересів держав ЄС, тим самим забезпечуючи синергетичний ефект виграшу всієї економіки Європейського Союзу. Основними гравцями, які детермінують зовнішню стратегію ЄС і, як наслідок, глобальний порядок, виступають Німеччина, Франція, Велика Британія та Італія. Оскільки ЄС складається із окремих держав, а США є монолітним гравцем, то цілком очевидно, що існують

певні розбіжності у стратегіях окремих європейських держав. Так, Німеччина більше зорієнтована на стратегічних інтересах всього ЄС (питання, пов'язані з діяльністю і розширенням ЄС, НАТО, а також з економічно-політичним кооперуванням з ключовими партнерами – США, Росія, Китай). Німеччина виступає найбільшим торговим партнером США серед європейських держав, найбільшою європейською економікою, тож цілком очевидно, що для США важливо було налаштувати тісну співпрацю з політичними та економічними елітами цієї держави задля просування і здійснення спільної та вигідної для США стратегії у сфері геополітики та геоekonomіки. Велика Британія прагне зберегти свій вплив на держави Британської Співдружності (Співдружності націй), до якої входять незалежні країни, що раніше входили до Британської імперії. Крім того, Велика Британія прагне «не надто інтегруватись» до Європейського Союзу, щоб зберегти свого роду автентичність і суверенітет, порівняно із певним «розмиванням» відмінностей між інтегрованими європейськими країнами, які, до того ж, делегують частину повноважень наднаціональним інституціям. Так, Лондон зберіг власну національну валюту, дотримується певних власних геополітичних ініціатив, тим самим маючи відносно ширший суверенітет, аніж інші держави ЄС. Не слід забувати і про поширення євроскептицизму у Великій Британії. Франція зосереджена на геополітичному впливі на тих територіях, де присутнє франкомовне населення, зокрема це Канада, і також на мапі геополітичних інтересів Франції можна знайти Карибський басейн, Океанію та Африку. Кооперація всередині своєї «зони інтересів» – Британської Співдружності (Співдружності націй) для Великої Британії та для Франції території, що історично були пов'язані із Францією – дозволяє збільшувати свою політичну вагу в глобальному масштабі через союзницькі відносини між державами такої зони, що, у свою чергу, призведе до позитивного економічного ефекту через налагодження економічної співпраці між ними.

Очевидно, що глобальні стратегії ключових держав світу мають свої особливості. Певним чином можна говорити про те, що позиції Німеччини і Франції не завжди співпадали з позицією США, проте використовуючи важелі через НАТО та інші механізми, США могли дійти консолідованої позиції [2, с. 113].

На думку З. Бжезінського, Франція і Німеччина закріпили за собою право бути представниками інтересів Європи в діалозі з Росією. Велика Британія відіграє важливу роль для США, і вона зберегла за собою певний вплив глобального масштабу через Британську Співдружність. Інші держави Європи, перебуваючи у складі НАТО, ЄС, або переходять до фарватеру США, або долучаються до політики Німеччини і Франції, і, до того ж, вони не виступають ані геостратегічними гравцями, ані геополітичними осями [1, с. 42–44].

Із думкою про те, що Німеччина та Франція є найсильнішими європейськими гравцями, погоджується і С. Гантінгтон. Цікавим виглядає те, що ці країни мали плани стосовно створення «ядра» всередині Європейського Союзу. Так, «план Німеччини пропонував, що «ядром» має стати той набір країн, що був з самого

початку створення ЄС (Німеччина, Франція, Бельгія, Люксембург, Нідерланди і за виключенням Італії), і що Німеччина та Франція мають стати «ядром ядра». Франція розробила план трьохступеневого Союзу, в якому 5 країн (ті самі, що стояли біля витоків ЄС, за виключенням Італії, мають сформувати ядро, інші країни-учасники, що входили на той час до ЄС, мають сформувати другий рівень, а нові країни, які були на шляху до набуття членства, сформують зовнішній, третій рівень» [13, с. 157].

Є також інші особливості у національних інтересах країн-локомотивів ЄС в економічному та політичному планах. Так, за твердженням В. Смолянюка, Німеччина зацікавлена в інтенсифікації процесів європейської інтеграції та посиленні позицій НАТО. Окрім того, на думку вченого, Німеччина прагне, щоб ЄС отримав більшу економічну і військово-політичну незалежність від США. Даний інтерес суперечить інтересам як США, так і Великобританії, і водночас знаходить підтримку Франції. Як наголошує В. Смолянюк, «Великобританія намагається перехопити роль європейського лідера – стратегічного партнера США і на такій основі розширити британський вплив в інших регіонах. Лондон практично у всіх випадках підтримує зовнішньополітичні дії американської адміністрації, послідовно захищаючи ідею щодо неможливості стабільного існування Європи без політичної, економічної і воєнної присутності Сполучених Штатів» [6, с. 166]. Натомість Франція, підтримуючи прагнення Німеччини щодо зменшення впливу США на ЄС, прагне перетворити ЄС на світовий центр сили та оновити НАТО задля забезпечення більш високого рівня безпеки у Європі [6, с. 166].

Крім того, до інтересів Німеччини слід також віднести посилення військового компонента зовнішньої політики, припинення та уникнення конфліктів, що торкатимуться стабільності Німеччини, а також підтримка світової вільної торгівлі. Можна цілком погодитись із думкою О. Хімяк, що «Німеччина стала могутньою державою Європи і світу, вагомим фактором міжнародних відносин. ФРН усіяко закріплює це становище «світової держави». Економічна вага плюс можливість військового втручання у будь-який регіон – це все надає державі ваги та статусу сильної держави» [9, с. 164]. Із думкою про впливовість Німеччини погоджується і К. Петренко, стверджуючи, що «на початку 1990-х рр. намітилося і зараз посилюється бажання Федеративної Республіки Німеччина грати на світовій арені роль лідера. Завдяки активній зовнішній політиці, насамперед в євроінтеграційних процесах, об'єднаній Німеччині вдалося посилити свій політичний статус та посісти своє чинне місце серед найвпливовіших країн світу» [5, с. 318].

Важливо зазначити, що аналіз Європейського Союзу як глобальної світоформуючої сили буде неповним, якщо не розглянути впливу Італії на європейський та глобальний економіко-політичний простір. Італія, так само як її європейські сусіди – Німеччина, Франція, Велика Британія – учасниця «Великої сімки», вона є четвертою за масштабом економікою Європи, четвертою за кількістю населення європейською країною, а також співзасновницею ЄС.

Італія виступає активним глобальним економічним і політичним гравцем. Як зазначає О. Коломієць, «в офіційних документах Італії нового тисячоліття домінує усвідомлення національного внеску у світову зовнішню політику і міжнародну безпеку, прагнення підкреслити не традиційну пасивність зовнішньої політики країни, що рухається у фарватері НАТО, а її активність і самостійність» [3, с. 27]. Серед національних інтересів можна знайти прагнення стабільності у Балканському регіоні, розширення ЄС на теренах Центральної та Східної Європи, а також боротьбу проти незаконної міграції. Італія проголошує свою глобальну відповідальність, дотримується ліберального підходу в міжнародних відносинах, а також курсу глобального транснаціоналізму і вирішальної ролі моральних цінностей у глобальній політиці. Держава прагне поширення демократичних цінностей у світі [3, с. 27]. Автор вказує, що в офіційних італійських документах «усе частіше говориться про Рим як про один зі світових полюсів сучасного світоустрою. Прагнення підкреслити власну значимість стало закономірним наслідком курсу активізації зовнішньополітичної діяльності країни, проголошеного ще в минулому тисячолітті урядом С. Берлусконі» [3, с. 27].

В інтересах Італії регіон Середземномор'я займає надзвичайно важливе місце. Відповідно до Італійської концепції, цей регіон, зокрема арабські країни регіону, є південним кордоном ЄС, тому, задля забезпечення стабільності економічної та політичної ситуації всередині ЄС, важливо синхронізувати зазначений регіон із європейським простором і розвивати довіру до європейських цінностей, сприяти лібералізації торгівлі, інтеграції його економік. На Балканах Італія зацікавлена в стабільному посткризовому розвитку регіону, і також вказує на важливість співпраці з Росією. Зокрема, раніше, до Російської військової агресії проти України, було запропоновано створення єдиного економічного простору з Росією [3, с. 27].

Незважаючи на те, що ЄС є об'єднанням 28-ми суверенних держав, з яких кожна має власні національні інтереси та зовнішньополітичні цілі, можна говорити про те, що певною мірою ЄС слугує єдиним цілим на глобальній політичній та економічній арені. Така консолідація позицій держав існує завдяки Лісабонському договору, що набув чинності 2009 року і який об'єднав держави у їхніх прагненнях забезпечувати мир, поширювати демократію, зміцнювати міжнародну безпеку та утверджувати верховенство права і повагу до прав людини [7].

ЄС відіграє надзвичайно важливу роль при вирішенні глобальних проблем, які стосуються економічної, політичної, екологічної, соціальної сфер чи сфери безпеки. Зовнішньополітична діяльність об'єднання базується на принципах і механізмах дипломатії, яку, у свою чергу, доповнюють дії у сфері міжнародної допомоги, безпеки, оборони та торгівлі, задля досягнення глобального сталого розвитку і мирного співіснування країн.

Не варто забувати і те, що в процесі становлення Європейського Союзу, сильних європейських держав, США відіграли одну із ключових ролей. ЄС, вийшовши майже на один рівень із США за своїм геополітичним та

економічним впливом (ЄС через військо-політичне об'єднання НАТО є союзником США, а економіка Європейського Союзу є першою за своїм масштабом серед економік світу), цілком вірогідно, може мати за орієнтир подальше нарощування своєї значимості у формуванні світопорядку шляхом розширення своєї географічної присутності, тим самим сприяючи подальшому збільшенню свого глобального економічного впливу разом із отриманням доступу до різних видів ресурсів. На думку Л. Бялашевич, «виявляється наглядним, що територія «Європи» не співпадає у своїх межах з Європейським Союзом. Це створює низку парадоксів – географічний центр Європейського континенту, розташований у передгір'ях Карпат, знаходиться поза межами території ЄС; деякі історично «європейські» держави – такі як Балкани – не входять до ЄС; і незважаючи на те, що в контексті культури Туреччина не є європейською державою, вона може стати частиною ЄС» [11, с. 185].

Якщо існує вірогідність у довгостроковій перспективі входження Туреччини до складу ЄС, то вірогідність вступу України до ЄС має бути ще вищою, адже, порівняно із Туреччиною, у нас є більше спільних з Європейським Союзом культурних та історичних факторів. Обидві країни, і Україна, і Туреччина, будуть відігравати певним чином роль «буфера» між Європейською цивілізацією та Росією на північному сході, а також із нестабільними ісламськими державами на південному сході, що одночасно послабить позиції і Росії, і ісламських країн, тож стратегічно Європейський Союз від такого розширення виграє. Загрозами, однак, залишаються євроскептицизм серед деяких країн Європи, що прихованими шляхами підтримується і фінансується Росією, та міграційні коливання в напрямку до країн так званої Старої Європи.

Ще однією державою, яка впливає на сучасний стан міжнародного економічного та політичного порядку, виступає Росія. Ключовими передумовами для цього слугує її географічне розташування на одному континенті з Європою, наявний військовий потенціал, а також кооперація із європейськими країнами у сфері постачання енергоносіїв (зокрема, нафти і газу), яка через наявну геополітичну ситуацію має тенденцію до скорочення. Саме продаж енергоносіїв – доволі важлива сфера зовнішніх економічних відносин Росії. Через невисокий рівень розвитку економіки Росії та її нездатність виробляти продукцію з високою доданою вартістю і вмістом інтелектуального капіталу в тих обсягах, в яких виробляють високорозвинені країни, основним джерелом наповнення державного бюджету, який розкрадає правлячий режим Путіна, виступає реалізація нафти і газу на зарубіжних ринках, насамперед в державах Європи і в Китаї. Задля досягнення цієї мети, присутність російських компаній на енергетичних ринках ЄС широко підтримують проросійські сили і партії, які спонсорує Росія, тим самим створюючи енергозалежність Європи від Росії. Крім того, Росія здійснює дестабілізуючу діяльність всередині ЄС, підтримуючи різні радикальні та маргінальні течії, угруповання, ставлячи за мету розколоти Європу та послабити її. Фактично Росія агресивно використовує свої природні ресурси, а враховуючи глобальний розвиток технологій, який призведе до скорочення споживання

вичерпних природних ресурсів, зокрема нафти і газу, і як наслідок, зменшення надходжень до бюджету, така стратегія Росії є недалекоюглядною.

Росія прагне відновити статус наддержави, але достатніх передумов для цього не існує. Як уже розглянуто вище в даній статті, єдина держава, що має підстави носити статус наддержави – це США. Росія, як країна, що уособлює СРСР і позиціонує себе як правонаступниця цього союзу, прагне відродити імперію в межах територій країн, що входили до Радянського Союзу, застосовуючи при цьому методи гібридної та інформаційної війни – анексія Криму навесні 2014 року, військова інтервенція на сході України влітку 2014 року, а часом і відкрита військова агресія – провокація та інтервенція в Грузію 2008 року, результатом якої була анексія грузинських земель, заморожений конфлікт у Молдові (не визнана Придністровська Молдовська Республіка). Росія мала шанс стати сучасною демократичною державою на Європейському континенті, прот втратила його із приходом режиму Путіна. Разом із тим, можна припустити, що російське суспільство не сприймає демократію як форму правління, адже історично склалось, що в Росії царизм і патерналізм є невід'ємною частиною політичної свідомості, а демократичні цінності протягом історії не набули свого поширення і сприймаються критично.

Науковець М. Дністрянський стверджує, що імперський курс стосовно «збирання земель» на теренах колишнього СРСР і вимоги від світової спільноти визнання пострадянського простору як зони виняткових російських інтересів, несе загрози одночасно і для пострадянських країн, і для самої Росії, адже в неї недостатньо ресурсу для імперської політики, тож вона може зазнати краху через внутрішній надлом [2, с. 116]. Разом зі спробами реінтеграції пострадянських країн у єдиний економічний, політичний та військовий простір, Росія тим самим прагне досягти певної закритості та самодостатності економіки, в якій буде налагоджене виробництво товарів та послуг в такому обсязі та різновиді, який дозволить значно скоротити імпорту якісних іноземних аналогів. Однак для самодостатності російської економіки так само немає достатніх передумов.

Варто погодитись із думкою М. Дністрянського, що «основні зовнішньогеполітичні прагнення Росії такі: 1) якомога більше притягнути до свого державного організму за допомогою економічних, культурно-інформаційних та безпосередньо політичних чинників держави колишнього СРСР, створюючи в перспективі передумови щодо можливого відновлення в майбутньому російської імперії; 2) посилити вплив на держави-лідери ЄС (Німеччину, Францію, Італію), відтягуючи їх усіма засобами від США; 3) створювати на всіх рівнях передумови для підтягування взаємин із США до рівня паритетних, виявляючи прагнення знову стати полюсом сили глобального значення; 4) домогтись вигідних економічних відносин з Китаєм, а за сприятливих обставин – нав'язати цій державі проекти енергетичної залежності від Росії» [2, с. 116].

Важливо сказати, що Росія має достатньо широкий театр геополітичної боротьби, який включає в себе, окрім дій по лінії з Європою і США, ще і простір

українського-білорусько-молдовський, Кавказький регіон, Азійсько-тихоокеанський і Центральноазійський регіони, Балтійський регіон, Арктичний регіон. Зокрема, стосовно України, Білорусі та Молдови, Росія прагне за будь-яку ціну зберегти їх в зоні своїх геополітичних інтересів, в той час як, наприклад, Україна однозначно обрала своїм зовнішнім вектором історичне зближення з Європою і віддалення від Росії, інтеграцію у європейський економічний та політичний простори, переорієнтацію виробництва на переважно європейські, замість російських, ринки. У Кавказькому регіоні Росія спирається на різного роду союзи та збройні конфлікти, в тому числі й заморожені, які дозволяють, по-перше, маніпулювати країнами регіону, а по-друге, не допустити розширення НАТО, якому себе протиставляє Росія. Крім того, ці країни Росія потенційно вбачає, як мінімум, у своїй орбіті і, як максимум, у складі імперії. В регіонах, що межують з Китаєм, для Росії важливо протидіяти експансії китайців (адже саме в тих регіонах густота населення росіян дуже низька, а в сусідньому Китаї, і, що найголовніше, у прикордонних районах між РФ і Китаєм – густота населення китайців дуже щільна, через що китайська влада стратегічно зацікавлена у нових землях), і, разом з тим, налагоджувати співпрацю з Китаєм як з великим ринком збуту енергоносіїв. У Центральній Азії Росія має на меті перешкоджати урядам країн і місцевим компаніям виходити на європейські ринки зі своїми енергоносіями, адже їх доступ до ринків дозволить диверсифікувати енергопостачання до ЄС, тим самим потіснивши позиції Росії. Країни Балтійського регіону, увійшовши до НАТО, певним чином уникли загрози прямої агресії з боку Росії, проте водночас Росія розробляє та реалізовує певні проекти, тобто приховані методи впливу на внутрішню ситуацію в зазначених країнах, з метою дестабілізуючого впливу на Європу. Арктика для Росії є цікавою з економічної точки зору, адже в ній потенційно наявні значні поклади енергоресурсів, над якими вона або прагнуче здобути контроль, або діятиме деструктивно і перешкоджати отриманню над ними контролю іншими державами-гравцями.

Україна у геополітичній грі Росії займає одне із головних місць. У випадку, якщо Україна втрачає незалежність і стає російським протекторатом, Росія, по-перше, перешкодить ще більшому наближенню НАТО до своїх кордонів; по-друге, знищить потенційний приклад для наслідування стосовно того, як пострадянська країна може стати демократичною і процвітаючою, із розвинутою ринковою і конкурентоспроможною економікою, а такий приклад є загрозливим для режиму Путіна; по-третє, отримавши контроль над Україною, Росія автоматично контролюватиме поклади сланцевого газу, який міг би значно скоротити присутність російського газу на європейському енергетичному ринку.

Думку про те, що Україна займає особливе місце у зовнішній політико-економічній діяльності Росії, підтверджує З. Бжезінський, стверджуючи, що «Україна, новий і важливий простір на євразійській шахівниці, є геополітичною віссю, тому що саме її існування як незалежної країни допомагає трансформувати Росію. Без України Росія перестає бути євразійською імперією.

Росія без України все ще могла б претендувати на імперський статус, але тоді вона б стала переважно азіатською імперською державою» [1, с. 46].

Також важливо відзначити, що протягом останнього десятиліття Росія стала більш агресивним гравцем на Європейській арені. Насправді Росія прагне змінити порядок безпеки, що утвердився після «холодної війни», який вона вважає нав'язаним Заходом в той час, коли вона була слабкою. Тепер, коли Росія сильна, вона прагне переглянути, внести зміни до порядку безпеки. Зокрема, вона прагне встановити новий порядок, який заснований на сферах впливу, який визнаватиме «особливі інтереси» Росії на пострадянському просторі [15, с. 50].

Можна стверджувати, що Росія через власні імперські амбіції несе значні втрати для власного суспільства та поглиблення соціальних диспропорцій. Імперська геополітика, що заснована на агресії, перманентному пошуку зовнішніх і внутрішніх ворогів, може призвести до соціальних вибухів та дезінтеграційних процесів, актуальність яких є значною [2, с. 118].

Інша країна, яка має чималий вплив на розвиток сучасного міжнародного порядку – Китай. Діяльність Китаю на глобальній арені зосереджена на двох ключових напрямках: з одного боку – це імплементація кроків для забезпечення економічного зростання, задоволення власних економічних інтересів, а з іншого – об'єднання території з етнічними китайцями. В політичній сфері домінує комуністична партія Китаю, яка має монопольну владу, опозиційні рухи не мають широкої підтримки. Стосовно Росії, Китай має довгострокові плани. Частину територій, які перебувають під контролем Росії, Китай вважає зоною своїх геополітичних інтересів, адже вони мають певні поклади ресурсів та вільні простори для заселення китайцями, і ці факти можуть свідчити про потенційну можливість конфронтації двох країн. Окрім конфронтації, можливий також інший сценарій – політико-економічне об'єднання зусиль Китаю та Росії задля протидії глобальному домінуванню Заходу. Поява такого союзу, або збільшення могутності Китаю за рахунок територій і ресурсів Росії, абсолютно не є вигідною ні США, ні ЄС, адже таке утворення матиме шанси кинути виклик глобальному лідерству Заходу.

Як підтвердження цьому звучить думка З.Бжезінського про те, що «потенційно найнебезпечнішим (для США) сценарієм було б велике згрупування Китаю, Росії і, можливо, Ірану як «антигегемоністичної» коаліції, яку об'єднувала б не ідеологія, а зібрані до купи «образи». Розміром і розмахом вона б нагадувала виклик, що його вже колись кинув був китайсько-совєтський блок, хоча цього разу радше Китай буде лідером, а Росія – послідовницею. Для уникнення подібної можливості, хоч би якою віддаленою вона видавалася, США мусять проявити геостратегічну майстерність одночасно на західних, східних і південних межах Євразії» [1, с. 55].

Ще однією особливістю стратегії Китаю є те, що китайська економіка накопичила чималі фінансові ресурси, які у вигляді інвестиції прямують до різних національних економік, тим самим створюючи залежність як від національної китайської економіки, так і від геополітичних амбіцій Китаю, маніпулюючи через ТНК внутрішньою ситуацією в країнах-реципієнтах

інвестицій. До того ж, існують прагнення Китаю долучити свою валюту до кошика резервних валют світу, тим самим збільшивши свій вплив на глобальну економіку.

Однак, з точки зору геополітики, Китай не є просто новою гегемоністичною силою серед великих держав, які змінюють глобальну ієрархію. Натомість, він приносить свій особливий внесок до глобальної гри. Посилення Китаю як глобальної сили у світовій політиці буде підтримуватись, з одного боку, певними традиціями та обмеженнями в китаєцентризмі, а з іншого боку – показуватиме світу різними способами, що китайські інтелектуали та лідери діють зазвичай прагматично [10, с. 579].

Окрім чотирьох вищезгаданих ключових гравців (США, ЄС, Росія, Китай), які визначають міжнародний економічний та політичний порядок і діють, переважно, в глобальному масштабі, є також інші держави, які значною мірою залучені до процесу творення глобального політико-економічного простору. До таких країн можна віднести Японію, Бразилію, Індію, Канаду, об'єми економік яких мають вплив на глобальне господарство, однак в політичній сфері їхня діяльність носить більше регіональний, аніж глобальний характер. Країни-постачальники нафти (держави Перської затоки, члени ОПЕК), як можна припустити, впливають на пропозицію і ціноутворення на нафту – один із ключових енергоносіїв, від якого залежить світове виробництво товарів. Разом із тим, на світову політику і, як наслідок, економічну співпрацю, мають значний вплив активні та нерозв'язані (заморожені) військові конфлікти, невизнані республіки (адже такі конфлікти і державні утворення нерідко інспіруються сильними геополітичними та гео економічними гравцями).

Очевидно, що існує потреба у розробці нової платформи, яка б допомагала пошуку рішень до існуючих конфліктів інтересів в рамках міжнародного економічного порядку, і така потреба також викликана необхідністю більш повного забезпечення економічних та політичних інтересів держав, що розвиваються, чий інтереси рідко можуть бути почуті сильними країнами. Є два варіанти побудови такої нової платформи. Варіант перший: новостворена платформа буде «місцем переговорів, взаємодії та пошуку рішень проблем» між об'єднаннями та союзами країн, які прагнуть врегулювати та гармонізувати відносини. Метою такого формату виступає необхідність налагодження діалогу та кооперації між об'єднаннями країн. Якщо проблема лежить в економічній площині, то це буде саміт між представниками або лідерами організацій НАФТА, ЄС, БРІКС, АСЕАН, КАРІКОМ та ін. Якщо питання стоїть у політичній, військовій, безпековій сфері, то матиме місце саміт представників і лідерів НАТО, Союзу південноамериканських націй, ШОС, Африканського союзу. Можливі також інші формати, залежно від проблеми та стейкхолдерів, тобто регіональних організацій. Варіант другий: об'єднання країн з подібним рівнем розвитку економік у певні союзи, основною метою яких буде відстоювання інтересів держав-учасників такого союзу. Щоб всі країни союзу мали можливість отримати мандат представника союзу, їх головування триватиме обмежений термін і відбуватиметься по чергову. На саміті лідерів

таких союзів буде мати місце пошук рішень до глобальних проблем. Однак зазначені формати мають недоліки: по-перше, можливі розбіжності між інтересами країн-учасників одного об'єднання; по-друге, обов'язковість рішень, що приймаються на рівні самітів представників об'єднань, потребує розробки механізму, що сприятиме імплементації цих рішень. Позитивом є те, що з приводу фундаментальних та актуальних проблем, спільних для одного об'єднання, можливо буде досягти консолідації позицій та сил країн-учасників об'єднання. Саме діалектизм інтересів та стратегій держав заважають розробити ідеальну платформу для гармонізації глобального простору.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, з проведеного дослідження можна зробити висновок, що між сферами міжнародного економічного порядку та міжнародного політичного порядку існує тісна взаємодія та кореляція. Стратегії та інтереси держав, навіть тих, що виступають партнерами і союзниками, можуть в одних сферах корелювати між собою, а в інших – конфліктувати між собою, і тенденція до конфронтації інтересів посилюється при співставленні стратегій держав, які є антагоністичними між собою. Можна стверджувати, що інтереси США та ЄС збігаються в тому, що вони прагнуть зберегти за собою глобальне лідерство, а також зберегти свою перевагу над Китаєм та Росією. Ці два глобальні актори зорієнтовані на забезпечення глобального сталого розвитку, сприяння утвердженню принципів вільної ринкової економіки і демократичних цінностей, верховенства права; вони проголошують себе ключовими борцями з глобальними проблемами і тероризмом. Водночас існують певні розбіжності між їхніми інтересами: такі країни, як Німеччина і Франція, прагнуть скоротити вплив США на Європу, в той час як Велика Британія зацікавлена в інтенсифікації співпраці зі Сполученими Штатами; Німеччина та Франція націлені на збереження свого лідерства всередині ЄС, а Велика Британія має бажання перехопити першість серед країн Європи. Росія протиставляє себе розвинутим країнам Заходу, вбачаючи в них загрозу, відстоює безпідставні ідеї створення «руського міра», прагне відновити статус глобальної світоформуєчої сили, а також підтримує авторитарні режими в Африці та Азії; інтереси Росії протилежні інтересам Заходу. Китай має інтерес в перехопленні глобального лідерства, однак позиції Заходу достатньо сильні задля втримання ними глобальної першості; Китай налагоджує вигідну для себе співпрацю з Росією. Подальші дослідження у цьому напрямі можуть включати прогнозування змін у розподілі економічної та політичної влади між країнами, що детермінують міжнародний порядок, а також розробку стратегії України щодо її наближення і долучення до лідируючих країн світу у складі Європейського Союзу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бжезінський З.* Велика шахівниця / Збігнев Бжезінський. – Львів–Івано-Франківськ : Лінея-НВ, 2000. – 236 с.
2. *Дністрянський М.* Зовнішня геополітика великих держав: порівняльний аналіз інтересів, векторів та конкретних результатів [Електронний ресурс] / Мирослав Дністрянський // Вісник

Львівського університету. – 2013. – С. 112–130. – Режим доступу : http://old.geography.lnu.edu.ua/Publik/Period/visn/42/PDF/014_Dnistrianskyi.pdf.

3. *Коломієць О. В.* Особливості концепції колективної безпеки Італії [Електронний ресурс] / О. В. Коломієць // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2014. – № 119. – С. 26–33. – Режим доступу : http://journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/viewFile/2267/pdf_14.

4. *Лук'яненко Д. Г.* Міжнародна економіка / Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, Я. М. Столярчук. – Київ : Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, 2014. – 762 с.

5. *Петренко К. А.* Вплив міжнародних процесів на формування зовнішньої політики об'єднаної Німеччини [Електронний ресурс] / К. А. Петренко // Історичні і політологічні дослідження. – 2013. – № 4. – С. 312–319. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ipd_2013_4_38.

6. *Смолянук В. Ф.* Геополітична динаміка ХХІ століття: наступна станція «багатополярність»? [Електронний ресурс] / Володимир Федорович Смолянук // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. – 2010. – № 3. – С. 162–168. – Режим доступу : <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/6323/1/Smolyanyuk.pdf>.

7. Спільна зовнішня та безпекова політика [Електронний ресурс] // Представництво Європейського Союзу в Україні: – Режим доступу : http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/key_eu_policies/common_foreign_security_policy/index_uk.htm.

8. *Столярчук Я. М.* Реалізація глобальних цілей США: континентально-інтеграційний контекст [Електронний ресурс] / Я. М. Столярчук, А. А. Светлов // Міжнародна економічна політика. – 2013. – № 1. – С. 21–40. – Режим доступу : http://iejjournal.com/journals/18/2013_2_Stolyarchuk.pdf.

9. *Хімяк О.* ФРН у міжнародній системі: динаміка зміни зовнішньої політики (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.) [Електронний ресурс] / Оксана Хімяк // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – 2013. – № 25. – С. 159–165. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/21126/1/28-159-165.pdf>

10. Agnew J. Emerging China and Critical Geopolitics: Between World Politics and Chinese Particularity [Electronic resource] / John Agnew // Eurasian Geography and Economics. – 2010. – № 5. – С. 569–582. – Mode of access : <http://www.sscnet.ucla.edu/geog/downloads/856/397.pdf>.

11. *Bialasiewicz L.* Europe in the World: EU Geopolitics and the Making of European Space / Luiza Bialasiewicz. – 2011. – 226 p.

12. *Brzezinski Z.* America and the World: Conversations on the Future of American Foreign Policy / Zbigniew Brzezinski, Brent Scowcroft. – New York : Basic Books, 2009. – 304 p.

13. *Huntington S.* The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order / Samuel Huntington. – 1997. – 367 p.

14. *Huntington S.* Why International Primacy Matters / Samuel P. Huntington // International Security. – MIT Press. – 1993. – Vol. 17. – № 4. – P. 68–83.

15. *Larrabee S.* Russia, Ukraine, and Central Europe: The Return of Geopolitics [Electronic resource] / F. Stephen Larrabee // Journal of International Affairs. – 2010. – №63. – P. 33–52. – Mode of access : <https://www.ciaonet.org/attachments/18151/uploads>.

Стаття надійшла до редколегії 29.04.2016

Прийнята до друку 15.05.2016

THE INTERNATIONAL ECONOMIC ORDER: POLITICAL CONTEXT**Kyrylo Kulakovskiy**

*Kyiv National Economic University of Vadym Hetman,
54/1, Prospect Peremogy, Kyiv, Ukraine, 03680, tel. +380950101745,
e-mail: k.kulakovskiy@gmail.com*

This research paper is devoted to the investigation of international economic order and its interdependence with global politics. Both economic and political realms, especially on the global scale, correlate with each other. The developments and processes in the economic domain produce reflections in the political domain and the same process takes place inversely. Consequently, the interaction of economics and politics needs to be permanently and thoroughly studied. It is defined that the principle poles of influence are the USA, the EU, Russia and China. The United States of America hold the global leadership in economic, political, technological, military and cultural domains. The EU is the key ally of the USA and is the second most influential global power. This research determines the peculiarities of strategies and priorities of the pivotal EU states – Germany, France, United Kingdom and Italy. It is noted that Russia and China are focused on enhancing of their global influence, and they have both common and counter positions in their strategies. This research is based on the following methods: information analysis and synthesis, inductive and deductive approaches, identification of logical interconnections and information generalisation.

Key words: international economic order; international order; global order; world order; geoeconomics; geopolitics; global economy; global politics; global leadership.

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ ПОРЯДОК:
ПОЛИТИЧЕСКИЙ КОНТЕКСТ****Кирилл Кулаковский**

*Киевский национальный экономический университет
имени Вадима Гетьмана,
проспект Победы, 54/1, г. Киев, Украина, 03680, тел. +380950101745,
e-mail: k.kulakovskiy@gmail.com*

Статья посвящена исследованию международного экономического порядка и его взаимосвязи с глобальной политикой. Экономика и политика, особенно на глобальном уровне, находятся во взаимосвязи между собой, а явления и процессы в одной из этих двух сфер быстро находят отражение в другой, следовательно, взаимодействие данных двух сфер требует перманентного и глубокого исследования. Установлено, что основными полюсами влияния являются США, ЕС, Россия и Китай. Определено, что США удерживают глобальное лидерство в экономической, политической, технологической, военной и культурной сферах. По силе влияния на глобальное пространство ближе всего к США находится ЕС, который является ключевым союзником США. Акцентировано внимание на особенностях стратегий и интересов системообразующих государств ЕС – Германии, Франции, Великой Британии, Италии. Определено, что Россия и Китай имеют интерес к усилению своего влияния, а также имеют одновременно общие позиции для кооперации и противоположные – для конфронтации. В данном исследовании использованы методы анализа информации и ее синтеза, индуктивные и дедуктивные подходы, выявление логических взаимосвязей и обобщение.

Ключевые слова: международный экономический порядок; международный порядок; глобальный порядок; мировой порядок; геоэкономика; геополитика; глобальная экономика; глобальная политика; глобальное лидерство.